

KALMUK ELÇİLERİ ÜZERİNE OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

M. Akif Erdoğan*

Özet

Bu yazıda 1686-1710 yılları arasında Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğuna gönderilmiş Kalmuk elçileri üzerine on üç adet Osmanlı arşiv belgesi yayımlanmıştır. Bu belgeler elçiler üzerine sınırlı bilgiler sunar. Kalmuk elçileri, Osmanlılarca Kalmuk Tatarı ya da Çerkes olarak tanımlanmıştır. Osmanlılara karşı Ruslarla işbirliği yapan Moğol kökenli Kalmuklar, Karadeniz'in kuzeyindeki ve Kafkasya'daki Osmanlı yayılmasına engel olmaya çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: *Kalmuklar, Oyratlar, Kafkasyalılar, Osmanlılar, Elçi*

Abstract

Ottoman archival documents on the Kalmuckian envoys in the Ottoman Empire

In this article, Ottoman archival documents on the Kalmuckian envoys sent to the Ottoman Empire from Russia in the years of between 1686 and 1710 were published in Latin script. These documents present limited information on the envoys. These envoys were defined by Ottomans as Tatar or Circassian. The Kalmuks who were in cooperation with Russian always oppose Ottomans who occupied a part of Caucasia and of northern Black Sea.

Key-words: *Kalmuks, Kalmaks, Kalmucks, Oyrats, Caucasians, Ottomans*

İdil (Volga) Kalmuk Hanlığı, Volga ırmağının batı kısmında 1632 yılında Kalmuklar (Oyratlar ya da Moğol kökenli budistler) tarafından kuruldu.¹ Bunlar, onyedinci yüzyılın başlarından itibaren, Ruslarla işbirliği yaparak, Osmanlıların Karadenizin kuzeyinde ve Kafkasya'daki yayılmasına sürekli direndiler. Onyedinci yüzyıl sonlarında Kalmuk elçileri, çeşitli mesajlar iletmek amacıyla Edirne ve İstanbul'a geldiler. Bu elçilerle ilgili belgeler şimdi İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde farklı tasniflerde dağınık olarak saklanıyor. Osmanlı-Kalmuk ilişkileri üzerine Türkçe literatürde ne yazık ki yeterli yayın bulunmuyor.

* Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

¹ Kalmuklar üzerine bkz. J. A. Boyle-G. E. Wheeler, *Kalmuk*, El², IV, Brill 1978, 512-513. 1771'den sonra hem Rusya'da hem'de Çin'de Kalmukların politik önemi kalmamıştır.

Kalmuk elçileri, Osmanlıca yazılmış bu belgelerde, bazen *Çerkes*, bazen de *Kalmuk Tatarı* olarak tanımlanır. Bu belgeler bu elçiler üzerine sınırlı bilgiler sunar. Bunlar Kalmuk elçilerine Osmanlı hazinesinden yapılan masrafları gösteren bir çeşit ödeme makbuzlarıdır. Genel olarak, bu belgelerde, şu konular üzerine bilgiler bulunabilir: Elçi ve maiyyetinin kaç kişiden oluştuğu, İstanbul ve Edirne’de kaç gün kaldıkları, kimlerin elçilere refakat ettiği, teşrifat kaleminden ne kadar akçanın kendilerine masraf ya da harçlık olarak ödendiği, elçilerin ikametgahı için satın alınan mefruşat malzemeleri ve bunların resmi fiyatları, elçilerin ne tür yiyecek ve içecek (*nafaka, me’kulât, meşrubât*) tükettikleri, elçilere sunulan hediyeler ve eşyalar. Dergah-ı ali çavuşlarının refakat ettiği Kalmuk elçilerine genellikle aynı tür yiyecekler ikram edilmiştir. Bunlar, ekmek (*nan*), et (*lahm*), pirinç (*erz*), kahve, sade yağ (*sem’ yada revgan-ı sade*), soğan, tuz, buz, zahire, nohuttan ibaretdir. Buhara elçilerine ikram edilen yiyecek ve içeceklerle kıyaslanırsa, Osmanlıların Kalmuk elçilerine yeterince cömert davranmadıkları görülür. Mefruşat malzemesi olarak, kendilerine yastık, boğası, yün kumaş (*çuka*) yapağı, keten bezi, hasır, keçe, bez, astar, verilmiştir. Bunların dışında, tencere, sahan, leğen, ibrik, maşrapa, şamdan, kaşık gibi eşyalar da temin edilmiştir. Hediye olarak (*inamât-ı Kalmuk*) Osmanlı sikkeleri, çeşitli hil’atler ve mercan hediye edilmiştir. Cülus nedeniyle bir elçiye de Kefe mukataasından salyane ödenmiştir. Sonuç olarak, bu belgeler, Kalmuklarla Osmanlıların diplomatik ilişkiler içerisinde olduklarını onaylıyor.

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

Belge 1: 26 Ağustos 1686’da (6 Şevval 1097) Osmanlı ordusuna ulaşan Kalmuk elçisine sunulan hediyelerle ilgili tutanak. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), İstanbul, İbnülemin Hariciye, 117)

Bahâ-yı inamât-ı elçi-yi Kalmuk ve Mehmed ağa der hin amede ordu-yı hümâyün el-vâki fi 6 Şevvâl sene 1097 in kadar meblağ an hazine-i âmire dade fermude ez in sebep an cânib-i muhâsebe-yi evvel tezkire-yi hazine nuvişte ber mucib-i fermân-ı âli ve bâ fermân-ı şerif bahâ 75.300

beray-ı inamat-ı Kalmuk, 5 nefer

zer-i şerifi sikke 190

2 nefer, zer-i şerifi fi 50, sikke 100

3 nefer, zer-i şerifi fi 30, sikke 90

berây-ı Mehmed ağa guruş-ı esedî 200

yalnız yetmişbeşbinüçyüz akça hesab tahriren fi 12 Şevval sene 1097 buyruldu, virile.

Belge 2: 27 Ağustos 1686'da Kalmuk elçisine verilen mercanla ilgili tutanak (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye, 123)

Berây-ı bahâ-yı mercan teslim berây-ı hademe-i Kalmuk irsal şude el-vâki fi 7 (Şevva)l sene 1097 be dest-i Hüseyin ağa ser-gulam baki in kadar meblağ an hazine-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i muhasebe-yi evvel tezkire-i hazine nuvişte ber mucceb-i kaime-yi Ahmed halife-i katibân-ı dergâh-ı âli ve bâ ferman-ı şerif mercan teslim 2 aded, gurus-ı esedî 10, baha 1920, yalnız bindokuzyüzyirmi akçadır tahriren 3 ZA sene 1097 buyruldu, virile.

Belge 3: 24 temmuz 1686'da Kalmuk elçilerine sunulan hilatlerle ilgili tutanak (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye, 79)

Înâm-ı hilathâ-yı mütenevvia der otağ-ı hazret-i sadr-ı âli an elçiyân-ı Kalmuk der hin amede otağ-ı hazret-i sadr-ı âli el-vâki fi 13 Ramazan sene 1097 an Hacı Fazlı ağa Elbistanî ve bâ fermân-ı şerif ve an cânib-i kalem-i teşrifât ki dade el-vâki fi 16 Muharrem sene 1098 Berây-ı elçiyân-ı Tatarân-ı Kalmuk... hazret-i sadr-ı âli, 7 neferen hilat-ı (?)5, hilat-ı a'la 2 Yalnız iki naal-ı sade hilat ve beş top a'la hilatden yasdık olup (?) kayd olunmak olunmağın mucibince mahalline kayd olunup huzur-ı şer'le kayd olundu

Belge 4: 16 Temmuz 1687'de Kalmuk elçilerine verilen yiyecek ve içeceklerle ilgili belge (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye, 55)

âdet-i nafakahâ-yı me'kulât ve meşrubât-ı elçiyân-ı Kalmuk ve nafaka-yı çavuşân-ı Divan-ı Hümâyun an vacib sene 1098 an ila gaye-i 12 (Ramaza)n sene-i minh an huzâne-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve bâ ferman-ı âli el-vâki fi 6 (Ramaza)n sene 1098 eyyâm 7, beher yevm fi 1.500, baha 10.920 berây-ı nafaka-yı çavuşân-ı Dergah-ı âli beher yevm fi 60, baha 420 yalnız onbindoku (yüz)yirmi akçadır sahh, buyruldu, virile

âdet-i nafaka-yı me'kulât ve meşrubât-ı elçiyân-ı Kalmuk ve nafaka-yı çavuşân-ı Dergah-ı âli an vacib sene 1098 an 27 Safer ila gaye-i 5 (Ramaza)n sene-i minh an huzâne-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve bâ ferman-ı âli el-vâki fi 27 Safer sene 1098 eyyâm 8, beher yevm fi 1.500, baha 12.480 beray-ı nafaka-yı çavuşân, 2 neferen, beher yevm fi 60, baha 480 yalnız onikibindörtüyüzseksen akçadır, sahh, buyruldu, virile

Belge 5: Kalmuk elçisine verilen yiyecek ve içeceklerle ilgili belge (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye 137)

âdet-i nafaka-yı me'kulât ve meşrubat-ı elçiyân-ı Kalmuk ve maa çavuşân-ı dergah-ı ali an vacib sene 1098 an 20 Ramazan ila gaye-i 27 şehri mezbur sene-i minh-i huzâne-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve bâ ferman-ı ali el-vâki fi 21 Ramazan sene 1098 eyyâm 7, 10.500+ 440=10.940, beher yevm fi 1.500

beray-ı nafaka-yı çavuşân-ı dergâh-ı âli bahâ 440
yalnız onbindokuzyüzkırk akçadır, sahh, buyruldu, virile

âdet-i nafaka-yı me'kulât ve meşrubât-ı elçiyân-ı Kalmuk ve nafaka-yı çavuşân-ı dergâh-ı âli an
vacib sene 1098 an 12 Ramazan ila gaye-i 20 şehr-i mezbur in kadar meblağ an hıznâne-i âmire
dade fermude ez in sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve ba ferman-ı ali el-vâki fi 13 Ramazan sene
1098

eyyâm 8, 12.000+480=12.480, beher yevm fi 500
berây-ı nafaka-yı çavuşân, 2 nefer, fi 60 baha 480
yalnız onikibindörtüyüzseksen akçadır
sahh, buyruldu, virile.

âdet-i nafaka-yı mekulât ve meşrubât-ı elçiyân-ı Kalmuk ve nafaka-yı çavuşân-ı dergâh-ı âli an
vacib sene 1098 an 27 Ramazan ila gaye-i 5 Şevval sene-i minh-i hıznâne-i âmire dade fermude ez
in sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve ber mucceb-i mu'tad-ı kadime ve bâ ferman-ı âli el-vâki fi
28 Ramazan sene 1098

eyyâm 7, bahâ 10.940, beher yevm fi 1.500
berây-ı çavuşân-ı dergâh-ı âli, beher yevm fi 60, bahâ 440
yalnız onbindokuzyüzkırk akçadır
sahh, buruldu, virile

âdet-i nafaka-yı mekulât ve meşrubât-ı elçiyân-ı Kalmuk ve nafaka-yı çavuşân-ı dergâh-ı âli an
vacib sene 1098 an 4 Şevval ila gaye-i 12 şehr-i mezbur in hıznâne-i âmire dade fermude ez in
sebeb an cânib-i kalem-i teşrifât ve ba ferman-ı âli el-vâki fi 5 Şevval sene 1098

eyyâm 8, bahâ 12.480, beher yevm fi 1.500
berây-ı nafaka-yı çavuşân, beher yevm fi 60, bahâ 4.800
yalnız onikibindörtüyüzseksen akçadır
tahriren fi 5 Şevval sene 1098
sahh, buyruldu, virile

**Belge 6: 17.07. 1688'de Kalmuk elçisine verilen eşyalarla ilgili tutanak
(BOA, İbnülemin Hariciye, 155)**

Defter oldur ki Kalmuk elçisine verilen eşya beyân olunur
orta keçesi 1 ve yan keçesi 2 aded, 55 zira, fi 55, baha 3.025
yasdık 2 çift, fi 57 gurus, baha 1.320
mai astar, baha 150
yastığa ve mindere yapağı, 75 kıyye, fi 11, baha 825
tencere 3, sahan 4, baha 2.030
leğen maa ibrik maşrapa maa kulp
hasır, 5 çift, fi 20, baha 200
kaşık 20, baha 30
kulaklu bez, baha 240
üstadiyye ve hammaliyye ve iplik, baha 150
şa'mdan, baha 30
yekun 8.000, tezkire dade fi 2 Ramazan sene 99,
Başmuhasebeden tezkiresi (virile)

Kalmuk elçisine tayinât defteridir fi 18 Ramazan sene 99
pirinç 14 kile, fi 105, baha 1.470
revgan-ı sade, 20 kıyye, fi 45, baha 900
guşt, 240 kıyye, fi 12, baha 2.880
nan, 20 yevm, fi 30, baha 600
yekun 6.050 yalnız altıbinelli akçadır

berây-ı kiraye hesap yevm 30
şem'-i revgan yevm 10
odun-ı çeki, yevm 0.5
nohud, 4 kile
buz, 30 kıyye, fi 3
soğan, 40 kıyye, fi 1.5
harçlık,
elçi-yi mezbura lazım olan ruz-merreleri fi 18 Ramazan sene 99
tezkire dade fi 20 Ramazan sene 99
Başmuhasebeden tezkiresi (virile)

Belge 7: 22 Temmuz 1688'de Kalmuk elçisine verilen harçlıkla ilgili tutanak (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye, 120)

Defter-i harçlık-ı elçiyân-ı Kalmuk der hin amede an elçi-yi Kalmuk el-vâki der sene 1099 in kadar meblağ an hazine-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i muhasebe-yi evvel tezkire-yi hazine nuvişte ber muceb-i ferman-ı âli el-muvarrah fi 23 (Ramaza)n sene 1099 ve ba ferman-ı şerif baha 7.000, yalnız yedibin akçadır, tahriren fi 27 (Ramaza)n sene 1099 an cerâyê fi 4 (Şevva)l sene 1099 be dest-i Mustafa efendi emin-i defter-i hakanî kethuda-yı (?) buyruldu, virile.

Belge 8: 8-18 Ağustos 1688 arasında Kalmuk elçisine verilen on günlük yiyecekler ilgili tutanak (BOA, İstanbul, İbnülemin Hariciye 169)

Berây-ı bahâ-yı mezkur, 10, berây-ı tayinât-ı elçi-yi Kalmuk el-vâki fi 8 (Şevva)l sene 1099 ila 17 (Şevva)l sene-i minh in meblağ-ı hazine-i âmire dade fermude ez in sebeb an cânib-i muhasebe-yi evvel tezkire-i hazine nuvişte ber muceb-i kâime ve bâ ferman-ı şerif eyyâm 10, baha 3.160
bahâ-yı pirinç, 7 keyl, fi 105, bahâ 735
bahâ-yı revgan-ı sade, 10 kıyye, fi 45, bahâ 450
bahâ-yı guşt, 120 kıyye, fi 12, bahâ 1.440
bahâ-yı şem'-i revgan, fi yevm 10, bahâ 100
bahâ-yı nohud, 2 keyl, fi 180, bahâ 360
bahâ-yı tuz, 15 kıyye, bahâ 45
bahâ-yı soğan, 20 kıyye, bahâ 30
yalnız üçbinyüzaltmış akçadır, tahriren fi 6 Şevval sene 1099 an cerâyê fi 4 Şevval sene 99 be dest-i Mehmed benam Baki an cânib-i Mustafa efendi emin-i defter-i hakanî, kethuda-yı...,virile.

Belge 9: 20-28 Şubat 1690'da Kalmuk elçisine verilen sekiz günlük yiyeceklerle ilgili tutanak (BOA, İbnülemin Hariciye, 261)

ber muceb-i defter-i hazine-yi amire, mahalli
beray-ı baha-yı nan ve guşt ve piriñç ve revgan-ı sade ve kahve ve şem' ve gayruhu beray-ı
tayinat-ı elçiyân-ı Kalmukan el-vaki an 11 CA sene 1101 ila 18 şehr-i mezbur sene-i minh
tezkire-i hazine dade fi 9 CA sene-i minh
8 eyyam, baha 7.848, beher yevm fi 981

vech-i meşruh üzere Kalmuk elçileri tayinatları tayın binyüzbir senesi Cemazelevveli'nin onbirinci
gününden şehr-i mezbure onsekizinci gününe degin sekiz günlük tayın yedibinsekizyüzkırkyedi
akçaya hazine tezkiresi olduğu defterde masturdur şehr-i mezbure gayetine degin nafakaların ve
anbardan olan nakl için yevmî onar akça dahi hazine tezkiresi reca eder ferman devletlu sultanım
hazretlerindir fi 17 CA sene 1101
derkenarı mucibince tezkiresi yazıla

Devletlu ve saadetlu sultanım hazretleri sağ olsun
Kalmuk elçisinin mah-ı Cemazievveli'nin ondokuzuncu gününden yine sekiz günlük olmak
üzere zahire bahaları ihsan buyrulup ve bundan maada üç günde bir defa olmak odunların
saraydan nakl için yevmiyesi onar akçaya olmak üzere araba ücreti dahi ihsan olunmak babında
ferman saadetlu sultanım hazretlerindir bende
tezkire dade, fi 18 CA sene 1101, be dest-i Mustafa ağa

Belge 10: 20-28 Şubat 1690'da Kalmuk elçisine verilen yedi günlük yiyeceklerle ilgili tutanak (BOA, Ali Emiri, II. Süleyman, 1419)

Beray-ı baha-yı lahm ve nan ve piriñç ve revgan-ı sade ve kahve ve şem-i revgan ve soğan ve
nemek beray-ı tayinat-ı elçiyân-ı Kalmukân fi 11 CA sene 1101 ila gaye-i 18 şehr-i mezbur in
kadar meblağ an hazine-i amire dade fermude ez in sebeb an canib-i muhasebe-yi evvel tezkire-i
hazine nuvişte ber muceb-i kaime ve ba ferman-ı şerif
eyyam 7, baha 7.848, yalnız yedibinsekizyüzkırkseki akçadır, tahiriren fi 12 CA sene 1101
buyruldu, virile.
an ceraye fi 15 CA sene 1101, nükud 7.848 be dest-i Ahmed ağa an..... Bahadır ağa ser gulam fi
Harem halâ

Belge 11:12 Haziran 1692'de Kalmuk elçisine verilen salyane ile ilgili belge (BOA, İstanbul, Ali Emiri, II. Ahmed, 224)

Beray-ı salyane-yi Kalmuk mirza an ümera-yı Çerakise an mal-ı mukataa-yı nezaret-i Kefe ki
berat sahib sitade ez in sebeb ki beray-ı cülus-ı hümayun ba berat-ı atik ve ba ferman-ı ali el-vaki
fi 26 (Ramaza)n sene 1103 fi sene 20.000 yalnız yirmibin akça salyanedir
Cülus-ı hümayun-ı saadet-makrun vaki olmağla ba ferman-ı ali teccid-i berat için berat virildi.
Yazılmışdır.

Belge 12: 26 temmuz 1692'de Kalmuk elçisine verilen yiyecekler (BOA, İstanbul, Ali Emiri, II. Ahmed, 2288)

Ber muceb-i defter-i hazine-i amire, mahalli

Beray-ı baha-yı nan ve guşt ve erz ve şem' ve kahve ve gayruhu beray-ı nafaka-yı elçi-yi Kalmuk gayrı ez (?) ve hatab der hin amede der Edirne el-vaki 12 ZA sene 103 ila gaye-i şehri mezbure sene-i minh
eyyam 24, fi yevm 800, baha 19.200

vech-i meşruh üzre elçi-yi mesfure yirmidört günlük olmak üzre nafaka bahası için ondokuzbinikiyüz akçaya hazine tezkiresi verildiği defterde masturdur ferman sultanım hazretlerindir fi selh-i ZA sene 1103
tezkiresi virile

Devletlu ve saadetlu sultanım hazretleri sağ olsun
bu kulları Kalmuk elçisi olup tayinatımız ihsan olunmak babında reca olunur baki ferman sultanımındır
bende Kalmuk elçisi
tezkire dade fi 4 ZA sene 1103

Belge 13: 6 Mayıs 1710'da Kalmuk elçisine verilen malzemeler (BOA, İstanbul, Cevdet Hariciye, 1528).

Defter Kalmuk tarafından bu def'a gelen elçi için ferş olunan mühimmatdır fi 7 RA sene 1122
Kadife çatma yasdık, 4 çift, fi 72, baha 2.880
Sarı boğası, 2 top, fi 150, baha 300
Kırmızı çuka, 19 top, fi 240, baha 4.560
Mai boğası, 5.5 top, fi 150, baha 825
Yapağı, 150 kıyye, fi 15, baha 2.250
Yapağı, 190 kıyye, fi 15, baha 2.850
Kırpas-ı beyaz-ı soma, 9.5 top, fi 120, baha 1.140
Yemeni-yi muk'id maa üstüvar, 5 aded, baha 900
Basma yasdık, 3 çift, fi 120, baha 360
Boğası üstüvar, 2 top, fi 120, baha 240
Kırpas-ı beyaz-ı soma, 6 top, fi 120, baha 720
Hatabi hasır, 2 aded, fi 300, baha 600
Çubuk hasır, 3 aded, fi 210, baha 630
Mısır hasır, 7 aded, fi 210, baha 1.470
Kebe hasır, 70 aded, fi 15, baha 1.050
Hammaliye maa üstadiye, baha 500
Yekun baha 21.275 be-hisab-ı gurus-ı esedî 177, 1 rub, 1 para, 2 akça
ber muceb-i defter-i müfredat, sağ, baha 21.275, be-hesabı gurus-ı esedî 177, 11 para, 2 akça

ferman buyrulduğu üzere hisab ve tatbik olundukda yalnız yüzyetmişyedi gurus ve on bir para iki akça eder ferman saadetlu sultanımındır fi 18 RA sene 1122
Başmuhasabeden tatbik ve hisab oluna

Arz-ı bendeleri budur ki

Bu def'a gelen Kalmuk elçisine defter olunduğu üzere ferş olunan mefruşât hisab ve başmuhasabeden kaydı tatbik olundukda yalnız yüzyetmişyedi gurus onbir para iki akça etmegın

M. Akif Erdođru

defter ve hisab olunan meblağ-ı mezbur ashabına eda olunmak üzere tezkiresi verilmek babında ferman devletlu sultanım hazretlerindir telhis mucibince tezkire verilmek buyruldu, 21 RA sene 122, sahh

M. Akif Erdođru